

SELÇUKLU KÜLTÜRÜNDE KADIN'IN KONUMU: SANAT ESERLERİNDEN HAREKETLE KARŞILAŞTIRMALI BİR DEĞERLENDİRME*

*Başak Burcu TEKİN***

ÖZET

Bu çalışma uzun soluklu projenin ilk bulgularını içermektedir. Selçuklu sanat eserlerindeki kadın tasvirleri, Selçuklu kültürünün kadını nasıl algıladığı ve hangi statüde gördüğü bağlamında incelenecektir. Selçuklu kadının konumu dönemin tüm medeniyetlerinden farklıdır. Selçuklu kadının statüsü ve kimliği ile ilgili kaynaklardaki anlatıları, maddi kültür ürünü olarak sanat ve mimari eserleri destekler niteliktedir. Selçuklu kültüründe İslamiyet öncesi Türk geleneklerinin de etkisi ile kadının statüsü üst düzeyde olmuştur. Selçuklu kadının bu statüsü İslamiyet'in kabulü sonrası da devam etmiştir. Abbasiler ve öncesinde Emevilerde ise kadının toplum içindeki konumunda İslamiyet öncesi Arap geleneklerinin etkisi devam ettiği görülür. Bu gelenekler İslamiyet'in buyruğu imiş gibi devam ettirilerek yanlış bir tavır izlenmiştir. Emevi ve Abbasi kültüründeki kadın tasvirleri ile Selçuklu sanatındaki kadın tasvirlerinin birbirlerinden farklı oluşu aslında kadının toplum içindeki algılanışının farklılığından ileri gelmektedir. Selçuklu kadın tasvirleri üzerine yapılan sınırlı sayıdaki çalışmada daha çok Selçuklu kadının giyim ve saç özellikleri üzerinde durulmuştur. Bu çalışmada ise Selçuklu Medeniyeti'nde kadının sanat ile ilişkisi, eşleri ile olan ilişkisi, annelik davranışları, savaş alanında yer alışları gibi yazılı kaynaklarda sözü edilen özelliklerinin sanat eserleri aracılığıyla sosyo-kültürel analizi yapılacaktır. Selçuklu kadının statüsü ve rolünün tam olarak anlaşılabilmesi adına dönem Ortaçağ Avrupa karşılaştırması dahil edilmiştir. Selçuklu kadının konumunun İslamiyet'i kabul etmiş diğer kültürlerden nasıl farklı olduğu Selçuklu sanat eserlerindeki kadın tasvirlerinden hareketle değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Selçuklu, Kadın, Sanat, Ortaçağ, İslam

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Doç. Dr. Melikşah Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, El-mek: btekin@meliksah.edu.tr

WOMEN STATUS IN SELJUK CULTURE: A COMPARATIVE ASSESSMENT ACCORDING TO ART WORKS

ABSTRACT

In this study the first discoveries of the long term research project will be shared. The depictions of women in the works of Seljuk art will be examined in the context of how the Seljuk culture perceive women and on which status they regard them . The narratives in sources about the identity and status of Seljuk women seem to support the works of art and architecture as a product of material culture. The position of women in Seljuks is different from all contemporary civilizations. With the influence of Pre-islam Turkish traditions, the level of women's status had been high in the culture of the Seljuk. This status of women in the Seljuk also continued after the adoption of Islam. In Abbasids and prior to them; in Umayyads, pre-Islamic Arab traditions has continued its influence on the position of women in society. These traditions were continued as if they were the commandment of Islam and a wrong attitude was followed. The depictions of women in Seljuk art and in Umayyad and Abbasid palaces is different from each other which is due to the fact that the perception of women in society had differences . In the limited number of studies on women's depictions of the Seljuk, Seljuk women's clothing and hair features is more focused. In this essay a socio-cultural analysis will be made about the properties the women's mentioned in written sources like their relationship with art, their relationship with partners, maternal behaviors, the place of them in the field of battle in Seljuk Civilization through works of art. In order to fully understand the role and status of the women of the Seljuk period comparison of Medieval Europe was included. Artworks will be assessed in the context of how different is the position of women in the culture of the Seljuk and other Muslim cultures and what sort of change that it initiated. The works of art which belong to Medieval European culture which were carried descriptions of women will be compared in order to be understood the real status of Seljuk women in the society .

Key Words: Seljuk, Women, Art, Medieval, Islam.

GİRİŞ

Bu çalışma uzun soluklu projenin ilk bulgularını içermektedir. Aşama aşama ulaşılan yeni bilgilerin geniş bir çerçevede değerlendirmesi burada ele alınacaktır. Genel olarak Selçuklu kadının toplum içindeki statüsü ve rolünün Selçuklu sanat eserlerinde nasıl görselleştiği üzerinde durulacaktır. Selçuklu dönemi çini levhalar, seramik tabaklar, heykellerdeki kadın tasvirleri araştırma konusu olarak seçilmiştir. Selçuklu sanat eserlerindeki kadın tasvirlerini giysi ve saç özellikleri açısından ele alan araştırmalar bulunmaktadır.¹ Bu çalışmada daha farklı bir yaklaşım ile Selçuklu kadınlarının maddi kültür ürünü olarak sanat eserlerindeki ifadeleri kaynaklarda anlatılan

¹ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Özden Süslü, *Tasvirlere Göre Selçuklu Kıyafetleri*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2007; R.E.Koçu, *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Ankara 1967; G.İnal, *Türk Minyatür Sanatı*, Ankara 1995; H.Haral, *Osmanlı Minyatüründe Kadın (Levnî Öncesi Üzerine Bir Deneme)*, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2006.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

Selçuklu kadının kimliği ve statüsü açısından incelenecektir. Araştırma sınırlılığı açısından başlı başına bir inceleme alanı olan imar faaliyetinde bulunan kadın baniler ise konu kapsamına dahil edilmemiştir.² Anadolu Selçuklu dönemine ait bir aşk öyküsü olan ve Konya'da resimlenmiş *Varka ile Gülşah* el yazması görsel belge niteliğinde önemli bir eserdir. Ancak resimli el yazma kitaplar içindeki tasvirler yazılı öyküye bağlı görsel anlatımlar olduğundan *Varka ile Gülşah* kadının statüsü açısından öykü ile birlikte daha kapsamlı bir araştırmada değerlendirme konusudur. Burada incelemeye dahil edilmemiştir.

Ortaçağ İslam dünyasında kadının statüsü ilgili araştırmalar tarandığında iki farklı yaklaşımın ağırlığı hissedilir. Birinci yaklaşımda, hangi toplum olursa olsun, İslamiyet öncesi kültürel değerlerin etkisi asgariye indirgenerek din merkezinde açıklamalar yapılmaktadır. Bu çalışmalarda, Ortaçağ İslam medeniyetleri kapsamında genellikle Emevi, Abbasi, Fatimi gibi İslamiyet öncesi Arap geleneklerinin hakim olduğu kültürlerden söz edilmektedir. Selçuklu, Artuklu, İlhanlı ya da Timurlu gibi Asya kökenli kültürlerde kadının konumuna birkaç cümle ile değinilmektedir. İkinci yaklaşımda tam tersi tek yönlü genelleme ile İslamiyet'in etkisi göz ardı edilerek, İslamiyet öncesi Türk kültürü çerçevesinde kadının konumunu değerlendirmektedir. Ortaçağ gibi yaklaşık bin yıllık zaman diliminde, Orta Asya'dan İspanya'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada farklı kültürlerin İslamiyet'i farklı şekilde hayatlarına aktarabilecekleri gerçeği göz ardı edilebilmektedir.

Bu çalışmada daha bütüncül bir yaklaşımla her iki açıdan Selçuklu kültüründe kadın değerlendirilmeğe çalışılacaktır. Ortaçağ Avrupa ve İslam dünyasında yapılan diğer kadın tasvirlerine değinilerek genel bir karşılaştırma ile Selçuklu kültüründe kadının konumunun diğer kültürlerden nasıl farklı sanat eserleri ile görsellik kazandırılmış olacaktır. Proje çalışmalarına başladıktan sonra literatür taramasında Gönül Öney'in "Tarihten Yansımalarla Büyük Selçuklu Seramiklerinde Kadın" başlıklı araştırması ile karşılaşmıştır.³ Bu çalışma doğru yolda ilerlendiğinin de bir anlamda tescili olmuştur.

1.Selçuklu Kültüründe Kadın Tasvirleri

Selçuklu tarihi kaynaklarda baba olarak, koca olarak, ağabey ya da kardeş olarak erkeğin; aynı şekilde anne olarak, eş olarak, kız kardeş olarak kadının birlikte bir yaşamı tüm zorlukları ile

²Anadolu Selçuklu'da kadın banilerin etkinliği üzerine yapılmış araştırmalar Selçuklu'da kadının statüsünün sanat aracılığıyla yorumlanması alanında öncü niteliğindedir. Bu açıdan bkz. K. Türkmen, "Selçuklu Döneminde Kayseri'nin İmar Faaliyetine Katkıda Bulunan Hanımlar", *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri 1998, s.437-449; "Kayseri'de İmar Faaliyetine Katkıda Bulunan Hanımlar", *II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu, Ahilikte Kadının Yeri*, Kayseri 2012, ss.20-54; Ü.Ü.Bates, "Women as Patrons of Architecture in Turkey", *Women in the Muslim World*, ed. L.Beck-N.Keddie, Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1978,ss. 245-260; H.Crane, "Notes On Saldjuq Architectural Patronage in Thirteenth Century Anatolia", *Journal of the Economic and Social History the Orient*, 36/1,1993,ss. 1-57; A.Durukan, "Anadolu Selçuklu Sanatı Açısından Vakfiyelerin Önemi", *Vakıflar Dergisi*, 26,1996, ss.25-44;Anadolu Selçuklu Sanatında Kadın Baniler, *Vakıflar Dergisi*, 27,1998,ss.15-36;Anadolu Selçuklu Dönemi Kaynakları Çerçevesinde Baniler, *Sanat Tarihi Defterleri*, V,2001,ss.43-132; M.Çayırdağ, "Maḥperi (Huand) Hunat Hatun", *Kayseri Kültür*,1981, 1/3, ss. 2-4; M.Cunbur, "Selçuklu ve Osmanlı Devirlerinde Kadınların Kurdukları Şifahaneler", *Erdem*,3/8,1987, ss. 341-348; A.A. Yasa, "Selçuklu Konya'sında Mimari Eserlerin Banileri", I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler, C.II, Konya, 2001, s. 423-455. Rustam Shukurov ise makalelerinde sadece Bizans ve Ermeni kadınların etkin olduğunun üzerinde durmakta diğer Selçuklu kadınlarından bahsetmemektedir. Bkz. R.Shurov, "Harem Christianity: The Byzantine Identity of Seljuk Princes", *The Seljuks of Anatolia: Court and Society in the Medieval Middle East*, ed. A.C.S. Peacock, S.N. Yıldız. London 2012, ss. 115-150; "Churches in the citadels of Ispir and Bayburt: an evidence of 'Harem Christianity'?", *Polidoro. Studi offerti ad Antonio Carile*, ed. G. Vespignani, 2013 ss. 713-724.

³ Gönül Öney çalışmasında da benzer şekilde Emevi ve Abbasi kadın tasvirleri ile kıyasladıktan sonra Selçuklu seramiklerindeki kadın tasvirlerinin genel bir değerlendirmesini yapmaktadır. Bkz. G.Öney, "Tarihten Yansımalarla Büyük Selçuklu Seramiklerde Kadın", *Anadolu Selçuklu Şehirleri ve Uygarlığı Sempozyumu 07-08 Ekim 2008*, (Ed. Adem Esen, Haşim Karpuz, Osman Eravşar), Konya 2009, s. 239-257.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/ 10 Fall 2014

paylaşılması üzerine anlatılar bulunmaktadır. Örneğin, Sultan Tuğrul Bey (1038-1063) Hamadan önündeki savaşı kaybederek şehre kapanmak zorunda kalmış ve Bağdat'taki siyasi karışıklığa rağmen eşi Altuncan Hatun askerlerini toplayarak Bağdat'tan ayrılarak ilk yardıma gelen kişi olmuştur.⁴ Münecimbaşı'nın, *Camiu'd-düvel* ve İbn Bibi'nin *el-Evamirü'l*'de anlattığı üzere Alâeddin Keykubad, ağabeyi İzzeddin Keykâvus'u Kayseri'de kuşattığında, Keykâvus çok zor durumda kalmış ve kız kardeşinin haremine giderek ondan, Keykubad'ın müttefiki olan Ermeni kralına verilmek üzere on iki bin dinar değerinde mücevherlerle süslü bir sarık almıştır ki Kral bu hediyeden sonra Keykubad ile ittifakını bozmuştur.⁵ Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıç Aslan (1155-1192) kızı ile Artuklu hükümdarı Kara Aslan'ın oğlu Nureddin Muhammed evlenmiş ancak kızına kötü davranıldığını öğrenen Sultan Kılıç Aslan, Haçlı Seferi tehlikesine rağmen Nureddin Muhammed'in üzerine sefer düzenlemeye karar vermiştir.⁶ Ağabey – kızkardeş ilişkisi açısından Kayseri Gevher Nesibe Şifahanesi iyi bir örnek olmaktadır. Şifahanenin yapımı ile ilgili öyküler aşk ile ilgili eklemeleri dışında bırakılarak bakıldığında oldukça önemlidir. Kitabede "Kılınc Arslan oğlu Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatı günlerinde bu maristan'ın vakfı daimi olsun. Dinin ve dünyanın büyüğü Kılınc Arslan kızı Melike Gevher Nesibe'nin Allah rızası için vasiyetidir." yazılıdır.⁷ Bir imarın maddi manevi yükümlülüklerinin vasiyet olarak yerine getirilmesi kadının statüsünü göstermesi açısından önemlidir.

Sanat eserleri incelendiğinde tıpkı kaynaklarda anlatıldığı gibi birbirine destek olan, bir cinsiyetin tek yönlü hakimiyetinin olmadığı tasvirlerle karşılaşılmaktadır. Sayısız minai, lüster seramik tabak ve çinilerde Selçuklu eserlerindeki kadının, eşleri ile beraber, arkadaş grupları içinde ya da tek başına tasvir edildiği gözlemlenir. Bu tasvirlerde en çarpıcı olan özelliğin kadının birey değerinin korunmuş olmasıdır. Selçuklu kadının statüsünün korunması Selçuklu kültüründe erkeklerin de bu yöndeki tutumları ve görüşleri ile ilişkilidir.

Selçuklu eserlerinde kadın ve erkek karşılıklı olarak yüzleri birbirlerine dönük olarak çoğu kez bağdaş kurmuş şekilde oturur vaziyette gösterilmiştir. Bu anlatımlarda en çarpıcı özellik birbirleri ile iletişim halinde olan hayat arkadaşı algısının hem kadın hem erkek için vurgulanıyor olmasıdır. Birbirlerine bir şey uzatırken ya da konuşma halinde tasvir edilmişlerdir. Hiyerarşik boyutlandırma yapılmamış, kadın ve erkek aynı boyda resmedilmiştir. Bu cinsiyete dayalı bir ayırımın olmadığını göstermesi açısından önemlidir. Selçuklu tasvirlerinde kadın ve erkek figürlerin birbirine çok benzeyen fizyonomilerde yapılışı kabul edilen bir gerçekliktir. Kültürel açıdan bu tavır toplum içinde cinsiyete göre bir tanımlamanın olmayışına bağlanabilir. Benzer fizyonomideki bu tasvirleri yaradılıştan gelen farklılıkların yok sayılması bağlamında değil kadın ve erkek şeklinde bir hiyerarşinin olmadığı anlamında değerlendirmek gerekir. Kıyafetlerin aynı derecede kaliteli ve işlemeli olduğu dikkati çeker (Foto 1,2)

⁴ O.Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Turan Neşriyat, İstanbul 1969, s.97; M.A. Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul,1976,s. s.69-71.

⁵ S. BıçakTürkiye Selçuklu Toplumunda Kadın (XI-XIV Yüzyıl), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul,2007,s.107.

⁶Z.Kitapçı, "Melike Selçuka Hatun ve Türk Milli Kültürü", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 82, İstanbul 1993,s.103-146.

⁷ G.Cantay, *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*, Ankara 1992,s.41.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

Foto 1: Selçuklu Minai Şişe, 1150-1250 M., St. Louis Art Museum (Env. No. 19:1937) [1].

Foto 2: Selçuklu lüster tabak, 1204 M., Kağşan, David Museum Kopenhag, (Env.No. Inv. No. 45/2001) [2].

Karşılıklı oturmuş, iletişim halindeki kadın erkek tasvirlerinin yer aldığı sayısız eser dünya müzelerine dağılmış durumdadır. Günümüzde, yurtdışı müzelerin kataloglarında Selçuklu eserlerindeki bu çiftler için yapılan açıklamalar Selçuklu kültüründeki algının yanına bile yaklaşmadığımızı göstermektedir. Roma National Museum Of Oriental Art'da bulunan lüster 12.-13.yüzyıla tarihlenen Kağşan yapımı Selçuklu seramik tabak üzerindeki çift için, “birbirleri ile konuşan aşıklar” şeklinde katalog açıklaması bulunur (Env.No.177) [3]. Bu kadar samimi bir iletişim halinin, sadece “sevgili” olabienlere has bir durum olabileceği kabulü manidardır. Bu tasvirlerdeki çiftlerin sevgili kadar birbirlerine sevgi duyan eş olabilecekleri göz ardı edilmektedir. Çağımızın algılayışının bile erişemediği bir şekilde, tarihi kaynaklardaki anlatılar göstermektedir ki Selçuklu'da sevgi ve muhabbet duyan bir ilişkinin varlığı söz konusudur.

İki Selçuklu eseri ayrıcalıklı özellikleri ile ön plana çıkmaktadır. İlk eser , National Freer Sackler Gallery'de (Env.No. F.1938.12) 12. yüzyıl sonu 13. yüzyıl başına tarihlenen minai seramik tabaktır (Foto 3) [4]. Sol tarafta bir Selçuklu erkeği eşine müzik aleti çalarken resmedilmiştir. Diğer eser, Kopenhag David Museum'da sergilenen (Env. 34/1999) 12-13. yüzyılda yapılmış Selçuklu minai seramik tabaktır (Foto 4) [5]. Selçuklu erkeği elinde içecek şişesini, Selçuklu kadını ise bir içecek kabını tutar şekilde gösterilmiştir. Tüm dünya kültürlerinde alışkın olunan davranış, kadınların bir erkeğe müzik aleti çalması ya da elindeki kaba içecek doldurmasıdır. İbn-i Batuta seyahat notlarında “Bu ülkede gördüğüm ve beni epeyce şaşırtan davranışlar arasında, burada erkeklerin kadımlara gösterdikleri aşırı saygıdır. Bazen kadınlara erkekleri ile beraber rastlarsınız ve o vakit bu adamları, onların hizmetkarları sanırsınız.” diye bu

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/ 10 Fall 2014

duruma gönderme yapan bir açıklama yapmaktadır.⁸Bu iki tasvir göstermektedir ki Selçuklu kültüründe hizmet eden ve edilen şeklinde cinsiyetlere göre bir tanımlama mevcut değildir. Bu ilerde de detaylı olarak ele alınacağı gibi ne diğer İslam kültürlerinin özellikle de Abbasilerin ne de Avrupa'nın yaklaşımı ile uyumaktadır. Güzel bir anın paylaşılması esnasından hareket edildiği görülmektedir.

Foto 3: Selçuklu Minai Tabak,12-13.yüzyıl, National Freer Sackler Gallery (F. 1938.12) [4].

Foto 4: Selçuklu Minai Tabak,12-13.yüzyıl, Kopenghag David Museum (Env. 34/1999) [5].

Selçuklu eserlerinde eşleri ile birlikte resmedilen kadınlar dışında tek başına yapılmış kadın tasvirleri ya da heykelleri ile de karşılaşmaktadır. Tek başına ata binen ve silah taşıyan kadın tasvirleri ilgi çekicidir.Uygur Kağanlarından Böğü Kağan'ın Çin seferine hatunu ile beraber katıldığı bilinmektedir.⁹ Dede Korkut destanlarında da kadınların erkekler ile silah taşıma ya da ata binme konusunda geri kalmadıkları hatta geri kalmamalarının beklendiği ile ilgili öyküler bulunmaktadır. Örneğin Dede Korkut Kitabı'nda Kanturalı boyunda Selcen Hatun, alpların çektiği yayı çeker,attığı ok yere düşmez, düşman askeriyle savaşır.¹⁰ Banı Çiçek ise Bamsı Beyrek'in hünerini sınar, iyi ata biner ve Beyrek'le yaptığı yarışmalarda ondan geri kalmaz.¹¹ Ayrıca Dede Korkut destanında kırk yiğitin, ata binen, ok atan, savaşan, dövüşen ve aman dileyini af eden kırk

⁸ S.Gömeç, *Türk Kültürünün Ana Hatları*, Ankara 2006,s.73.

⁹ B. Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Ankara 1979,s.116.

¹⁰ A.Duymaz, "Kanturalı Boyundaki Bazı Motif ve Unsurlar Üzerine", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.8,1999,s.370-371.

¹¹ M.Ergin, *Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile*, Ankara 1997,s. 123-124.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

ince belli kızı ile birlikte hareket ettiği öykü de bulunur.¹² Bu kadın tasvirleri, yukarıda söz edilen Tuğrul Bey'i kurtarmak için at üstünde ordusuna kumanda ederek Hamadan'a giden Altuncan Hatun figürü ile özdeşleşmektedir. Her ne kadar bu tasvirler anonim, kime ait olduğu belirsiz olsalar da İslamiyet'in kabulü sonrasında da Selçuklu toplumunda kadının tek başına varlık gösteriminin yadigarı olmadığı açısından önemlidir.

Metropolitan Müzesi'nde iki adet alçıdan, üzerlerinde oldukça süslemeli elbiseleri ve taçları bulunan ancak belinde kılıç taşıyan Selçuklu heykeli bulunmaktadır. Heykellerden birinin sol eli göğsüne doğru kıvrılmış, sağ eli ise kılıcına değer şeklindedir. Bu heykel 119.4 cm yüksekliğinde ve 116,8 kg ağırlığındadır (57.51.18) [6]. Diğer heykelin sol eli kırıktır ve 143.5 cm yüksekliğinde, 198.2 kg ağırlığındadır (67.119) [7] (Foto 5,6). Bu iki figür için müze kataloğunda saltanat ailesine mensup "erkek" açıklaması yer almaktadır. Çağımızda ordusunda en çok kadın askeri bulunan bir medeniyetin halen silah taşımayı erkek cinsiyetinin hakimiyetinde bir tutum olarak görüşü ilgi çekicidir. Selçuklu'nun 12. yüzyıldaki ata binen silah taşıyan kadın profili tahayyülleri zorlayan bir durum olmaktadır.

Foto 5-6.Selçuklu Boyalı Alçı Heykeller, New York Metropolitan Müzesi, (Env.No. 67.119 ve 57.51.18) [6] [7]

Bacıyan-ı Rum teşkilatı bu kadınların Selçuklu'da sadece yönetim seviyesinde olmadığını bir kanıttır. Ahi Evren Anadolu'da Türkmen kız ve kadınları da organize ederek örücülük ve dokumacılığa yönlterek deмбаğların derilerinin yünlerini isleme ve değerlendirme yoluna gitmiş ve bu amaçla Ahi Evren, Evhadüdin Kirmanî'nin kızı olan esi Fatma Bacı'ya Bacıyân-ı Rûm teşkilatını kurdurmuştur.¹³ Selçuklu sultanları sanayi üretimini artırmak için ise Ahi teşkilatına

¹² Ergin, a.g.e., s.107.

¹³ M. Bayram, *Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rûm*, İstanbul 2008, s.205. Mikail Bayram'ın çalışmasında açıkladığı şekilde Franz Taeschner o günün toplumunda kadınların bir teşkilât kurmuş olmalarını o kadar imkânsız görmüş ve Âşık Paşa-zâde'nin "Bacıyân-ı Rûm" tabirini bir istinsah hatası veya yanlış anlama sonucu göre "Hâciyân-ı Rûm" (Anadolu Hacıları) veya "Bahşıyân-ı Rûm" (Anadolu Sihirbazları veya Ruhânîleri) olduğunu kabul etmiştir. Bkz. M. Bayram, "Bacıyân- Rum (Anadolu Bacıları) ve Fatma Bacı", *Türkler*, C. 6, Yeni Türkiye Yayınları Ankara 2002, s. 36. Fuad Koprülü, Anadolu Bacıları meselesini ortaya attığı zaman "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu" adlı eserini ilk defa 1934 yılında Fransa'da konferansta dile getirmiş, 1935 yılında kitap olarak neşretmiş ve 1959 yılında da Türkçe'ye tercüme ederek Türk Tarih

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

büyük destek vermişler, Türkiye'deki büyük şehirlerde sanayi tesisleri ve çarşılar kurmuşlardır.¹⁴Bacıların, Anadolu kadınlarını teşkilatlandırdıkları, taraftarlarını belli bir eğitim ve öğretime tâbi tuttıkları, ata bindikleri, ok attıkları, ava çıktıkları, sınırlarda elde kılıç gaza yaptıkları görülmektedir.¹⁵

Bacıyan-ı Rum içinde kadınlar gibi silah taşıyıp ata binerek askeri savunmalarda da görev alışlarına gönderme yapabilen çok sayıda tasvir bulunur. Bu açıdan, New York Metropolitan Müzesi'nden iki minai tabak örnek olarak verilebilir. Eserlerden biri 12. ve 13.yüzyıllar arasına tarihlenmektedir ve 12.2 x 12 cm ölçülerindedir (Env. No. 13.93.1) (Foto 7) [8]; diğeri ise 9.4 x 21.6 cm boyutlarındadır ve 12. ve 13.yüzyıllar arasına tarihlenmektedir (Env. No. 57.36.9) (Foto 8) [9].

Foto 7. Rey yapımı Selçuklu Seramik Tabak, 12.-13.yüzyıl, New York Metropolitan Müzesi (Env. No. 13.93.1) [8].

Foto 8. Selçuklu Seramik Tabak, 12.-13.yüzyıl, New York Metropolitan Müzesi (Env. No. 57.36.9) (Foto 4) [9].

Kurumu tarafından yayınlanmıştır. Bkz. M.Bayram, a.g.m.,s.377,not.8.Daha detaylı bilgi için bkz. M.Bayram, “Bacıyan-ı Rum (Anadolu Bacıları) Hakkında Bazı Yeni Kaynaklar”, *X. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Ankara 1991, s. 967–973.

¹⁴ Y.Bedirhan (2014a). “Türkiye Selçuklularında Dış Ticaret”, *Turkish Studies*, Vol. 9/5, s. 384.

¹⁵K.Göde, “Selçuklular ve Beylikler Devri Anadolu'sunda Askeri- Dini-Mesleki Kuruluşların Türk Siyasi ve San'at Hayatındaki Rolü”, *Türk Kültürü ve Ahilik, XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri*, Kırşehir, 13–15 Eylül 1985, İstanbul 1986,s.225.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

Kendi gelirine sahip olabilen, ata binip silah taşıyan bir kadın figürü ürkütücü bir görüntü verebilmektedir. Oysa, aile kavramının göz ardı edilmediği yapı söz konusudur. Tıpkı bir erkekten beklenildiği gibi Selçuklu kadınları da ailesi için gelir edinmekte, onları korumak için ata binip silah taşımaktadır. Anadolu bacılarının “nefsine, aşına ve eşine dikkatli ol” öğüdü bulunmaktadır.¹⁶ Bu öğüd bir anlamda kadın ile ilgili Selçuklu toplumunun zihniyetini formülize etmektedir. Selçuklu kadınından, birey olarak özgürlüğe ve kimliğe sahip olması ile bencillik arasındaki ayırımı yapması beklenilmektedir.

Foto 9: Selçuklu alçı heykel, 12-13.yüzyıl [10].

Selçuklu dönemi alçıdan yapılmış bebeği ile birlikte gösterilen kadın heykelciğinde aile kurumuna verilen değer görülebilmektedir. Selçuklu kadının ben değeri korunmuş ancak egodan soyutlanmış bir başarı ile evin içindeki ve dışındaki hayat idare ettiği çıkarımını yapmak yanlış olmayacaktır. İbn-i Butlân 11.yüzyıl ilk yarısı kalem aldığı risalede farklı milletlerden kadınların özelliklerini sıralarken Selçuklu (Türk) kadınına şu şekilde anlatır:

“Türk kadınları kendilerinde güzellik, sevimlilik ve beyaz teni birleştirirler. Gözleri küçük fakat tatlı, boyları bodur ve kısadır, uzun boylu olanlara nadiren rastlanır. Çocuklar bakımından, onlar zengin bir kaynaktır. Çocukları ancak nadiren çirkin olur ve asla kötü bir binici olmazlar. Türk kadını temizdir, güzel yemek yapabilir fakat eli açık olduğundan itimada şayan değildir.”¹⁷

İbn-i Butlân'ın şikayetinden eli açık olmanın ekonomik sebeplerle de ilgilidir. İstediklerine istediği kadar verebilmek hane içinde bir ekonomik bir özgürlük alanıdır. Bu alana Selçuklu kadınının hem hane içinde hem hane dışında sahip oluşu kadının Selçuklu ailesi içindeki statüsü ile de ilgilidir.

2. Ortaçağ Avrupa Kültürü İle Karşılaştırması

Aşırı genellemeci tutum ile Selçuklu toplumunda kadınların hepsinin üst düzeyde bir statüye sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Elbette zorluklarla karşılaşan kadınlar olmuştur. Ancak istisnai değil toplumun geneline hakim olan durumlardan hareket edildiğinde Selçuklu kadınların statüsünün dönemindeki hiçbir kültürde olmayan seviyede olduğu sanat eserlerinden de takip edilen bir gerçekliktir.

Bu açıdan döneminde Avrupa'daki kadının statüsüne bakılabilir. Ortaçağ'da Avrupa'da kadının statüsü ve kimliği açısından araştırmalar tarandığında çarpıcı öykülerle karşılaşmaktadır. Birer efsane gibi görünen kadının toplum içindeki konumu ile ilgili olumsuzluklar gerçekten

¹⁶ A.Gündüz, “Tarihî Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi”, *International Journal of Social Science*, V. 5, Iss.5,2012 ss. 144.

¹⁷A.Mez, *Onuncu Yüzyılda İslam Medeniyeti; İslam'ın Rönesansı*, İnsan Yayınları, İstanbul 2000,s.199-200.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/ 10 Fall 2014

yaşamıştır. Ortaçağ Avrupa’da hanedan üyesi olsalar da kadınların çeyizleri ve ertesı gün hediyesi olarak anılan eşyaları dışında bir ekonomik gelir kaynakları bulunmamaktadır.¹⁸ Ayrıca kadın evlenmeden önce babasının, evlendikten sonra eşinin, dul kalırsa oğlunun oğlu da yoksa toprak sahibinin mülkiyeti konumundadır.¹⁹ Ortaçağ dönem kaynaklarında yaşamın devamı için gerekli bir şeytan, evdeki tehlike, zararlı varlık olarak nitelendirilmektedir.²⁰ Çalışmak zorunda olsalar da emekleri karşılığı ücret kadınların hakkı olarak görülmediği gibi vergi ödemek zorundadır ve bu vergiyi kendisine adına mülkiyetine sahip eşi ya da babası ödemektedir.²¹ Kadınların gelirleri olmamasına karşın vergi vermek zorunda olduklarından çoğu kez genelevlerde çalışmakta hatta eşleri ya da babaları tarafından genelevlere satılmaktadır.²² Kadınların şeytani doğası gereği kadının genelevlerde çalışması normal kabul edilmektedir.²³ Anglosakson kanuna göre eğer özgür bir adam bir başka özgür adamın eşi ile birlikte olursa ona başka bir eş alarak sorun çıkması engellenmiş olmaktadır.²⁴

Foto 10: Morgan İncili, 1250, New York The Pierpont Morgan Library, (Ms M. 638), y.41[11]

Foto 11: Egerton İncili, 1360, British Library, (MS 1894), y. 17 [12]

Ortaçağ Avrupa kadınları ile ilgili resimlerden hareketle yapılan sosyo-kültürel analizlerin olduğu yayınlardan en dikkati çeken kadınlara tecavüz resimleri ile ilgili çalışmadır. Diane Wofthal’ın *Images of Rape* isimli çalışmasında Ortaçağ Avrupa İncil el yazmalarında görülen kadınlara tecavüz resimleri kadının statüsü açısından ele alınmıştır.²⁵ Morgan İncili (Foto 8) [11]

¹⁸ S.Imsen, “Late Medieval Scandinavian Queenship, Queens and Queenship in Medieval Europe”, *Proceedings of a Conference held at King’s College London*, April 1995,ed: Anne J. Duggan, Boydell Press New York, 2002, s.65.

¹⁹ C. W., Hollister, *Medieval Europe: A Short History*, McGraw Hill Inc., New York, 1994,s.159.

²⁰ C.Hibbert, *The English: A Social History 1066-1945*, W. W. Norton & Co. London 1987, s.28,129.

²¹E.Amt, *Women’s Lives in Medieval Europe: A Sourcebook*, Routledge, New York 1992,s.71.

²² J.Mellon, *The Virgin Mary in the Perceptions of Women*, Jefferson NC: McFarland 2008,s.48.

²³S.Bardsley, *Women’s Roles in the Middle Ages*, Greenwood Press Westport, CT. 2007,s.58.

²⁴ Hibbert,a.g.e.,s.68.

²⁵D.Wolfthal, *Images of Rape: The ‘Heroic’ Tradition and its Alternatives*, Cambridge University Press Cambridge, 2000.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

ile Egerton İncili içindeki tecavüz sahneleri resimlendirilmiştir (Foto 11) [12].²⁶ Kutsal kitaplar o dine mensup kişiler için temel kaynak olarak hareketlerini şekillendirici olmaktadır. İncil içinde okuyanlara ifşa edilen bu davranışın Ortaçağ Avrupa kültüründe dini anlamda da onaylanması dikkat çekicidir. Sonuçta yukarıda değinilen kaynaklarda da dile getirilen kadınların şeytani varlıklar olduğu ve kötü davranışı bu nedenle hak ettikleri düşüncesinin bir anlamda İncil içindeki bu resimler tezahürü olmaktadır.

3. Ortaçağ Diğer İslam Kültürleri İle Karşılaştırması

Selçuklu kadının statüsünde İslamiyet öncesi geleneklerden gelen kabuller şüphesiz etkili olmuştur. Selçuklu toplumunun İslamiyet ile ilişkisini doğru kurduğu için değil, İslamiyet ile bağı zayıf olduğu için, kadın konusunda farklı tavırlar sergilediği ile ilgili kanaatler bulunmaktadır. Selçuklu döneminde inşa edilmiş sayısız cami dışında sikkelerden kitabelere kadar çeşitlenen yazılı belgede, Kur'an-ı Kerim'den ayetlerin kullanışı Selçukluların İslamiyet'e ne kadar düşkün olduklarının bir göstergesidir. Emevi ve Abbasilerin kadının statüsü konusunda İslamiyet öncesi gelenekleri devam ettirirken bu tutumlarını İslamiyet'in emirleri gibi sunmaları Selçuklu tarafından kabul görmemiştir.

H.z. Muhammed döneminde İslamiyet ile kadının üst düzeydeki statüsünün sonrasında dünyasındaki kadının statüsünün sonrasında Cahiliye devri kadar olmasa da oldukça aşağıya düştüğü görülmektedir. İslamiyet öncesi Arap dünyası kaynaklarda "cahiliye" devri olarak anılmaktadır. Kadın ile ilgili davranışlar incelendiğinde bu tanımlamayı haklı çıkaran davranış kalıpları ile karşılaşılmaktadır. İslam öncesi Arap kültüründe kadının durumu ile ilgili olarak Neşet Çağatay şu bilgileri aktarmaktadır:

"Cahiliye çağında genel olarak orta ve aşağı tabakalarda kadının hiç bir önemi ve rolü yoktu. Bu durum zaten doğuştan başlıyordu. Bir adamın erkek çocuğu doğarsa sevinir, şenlik yapar; kız çocuğu doğarsa utanır ve bir suç işlemiş duruma düşerdi. Bilhassa aşağı tabakalarda kadının kocası yanındaki değeri, onun mülkiyetinde olan malların değerinden fazla değildi.... Kadınlar herhangi bir sebeple boşandığında, boşandıktan sonra bazan onlara eziyet olsun diye, onun başkasıyla evlenmesine bir müddet mani olunurdu. Bunun için karısını boşayan Arap, kadının iddet zamanını tamamlanacağı sırada onu tekrar alır ve tekrar boşar, o zaman bir yıl kabul edilen iddet müddeti yeniden başlayacağı için kadın gene başkasıyla evlenemezdi. Koca bu işi üç defa tekrar edebilirdi.Bazı cariyelerin sahipleri onları fuhşa sevk eder, kazandıkları paraları ellerinden alırlardı. Kadının namusuna saygı göstermek çöldeki göçebe hayatında, şehirlerdeki yerleşik hayattan daha fazla idi. Cahiliye çağında kadınlar miras alma hakkına da malik değildiler. Erkekler, hiç bir sınır tanımaksızın istedikleri kadar kadınlarla evlenebiliyorlardı. Bu durum muhakkak ki ailenin erkek evlâdını çoğaltmak ve düşmanlara karşı kuvvetli olmak arzu ve ihtiyacından doğmuş bir şeydi. Kız çocuklarını diri diri gömme âdeti de vardı. Bunu onlar, bir gün şerefi lekelenenği veya yoksulluk çekeceği korkusuyla yapıyorlardı. Göçebe Araplar, ya şamasını istedikleri kızlarına yünden örülmüş bir cübbe giydirerek deve veya koyun güttürürlerdi. Öldürmek istedikleri kızlarını ise, doğar doğmaz yaptıkları gibi, bazan da altı yaşlarına geldiğinde ona güzel elbiseler giydirip akrabalarına götüreceklerini

²⁶ Wofthal, a.g.e.,s. 41-45.

söyleyerek çölde önceden hazırladıkları çukura atar, üstünü toprakla örterlerdi. Doğur doğmaz öldürecekleri zaman, do ğurmak üzere olan kadın bir çukur kazar orada do ğurur, doğan çocuk kız ise o çukura gömer, erkek ise alıp büyütürü”²⁷

Çöldeki kadınlar erkeklerden daha çok çalışmalarına karşın Bedevî kadın şehirdeki hemcinsinden daha itibarlı ve daha hür olmuştur ²⁸ (Özaydın, 1991, s. 321). Kadının toplum içinde sadece cinsiyet algısı ile yaklaşıldığı gözlemlenir. Öyle ki, Arabistan’da cahiliye döneminde çarşıda pazarda kadınların ırzına taarruz edildiğine dair, Firuzaba *Kamus* adlı eserinde anlatılar bulunmaktadır.²⁹

İslamiyet ile beraber, Hz. Muhammed döneminde kadınların toplum içindeki konumlarında iyilişme görülür. Olumsuz toplumsal geleneklerin yerine *Kur’an-ı Kerim*’de geçen kurallar uygulanmaya başlanmıştır. Mirastan yoksun bırakılma yerine miras hakkının tanınması, kötü davranışlara maruz kalma yerine adaletle hüküm verilmesi ve kız çocukların öldürülmemesi³⁰ gibi bir çok hüküm İslamiyet ile Arap coğrafyasında uygulanır hale gelmiştir. Hz. Muhammed’in kadına karşı tavırları cahiliye kültür geçmişinden gelenler için bir devrim niteliği taşımaktadır. “En hayırlınız hanımlarına karşı iyi davrananınızdır.” şeklinde çoğaltılabilecek sözleri oldukça anlamlıdır.³¹ Hz.Muhammed’in hadisleri ve davranışları, kadının İslam toplumundaki olması gereken durumunu sunuyorsa da Hz.Muhammed’in ölümünden sonra, olması gereken ile olan arasında farkın belirginleştiği söylenebilir. Kadının konumunda cahiliye dönemine dönüş olmasa da Hz.Muhammed dönemindeki seviyede ulaşılamamıştır. Kültürel geçmişin bir etkileri belirlemeye başlamıştır. Hz. Ömer’in kadınlara yönelik yasakçı uygulamaları peygamber dönemi ile oldukça çelişen bir görünüm arz etse de Hz. Ömer’in bu uygulamaları referans kabul edilip, kadınlara yönelik daha kötü ve fıkıh yorumları yapılmış; hatta bu durum süreç içerisinde abartılarak Hz.Muhammed’in fikirlerinin tersine kimi uygulamalar dinin bir parçası haline getirilmiştir.³²

Emevîler döneminde erkek çocukların kız çocuklarından üstün görülmesi devam etmiştir. Haccâc, bir gün İbnü’l-Ğariyye’ye: “Kadınların hangisi daha hayırlıdır” diye sorduğunda, İbnü’l-Ğariyye: “Karnında erkek çocuğu bulunduran ve çok doğuran kadın” yanıtını vermiş; Haccâc bu sefer de “Kadınların en şerlisi hangisidir” diye sormuş ve İbnü’l-Ğariyye “karnında cariyeye taşıyandır” diye cevaplamıştır.³³ Ali Aksu, Beyhakî’nin *el-Mehâsin ve’l-Müsâvî* isimli eserinde el-Ahnef’in kız çocuğu olduğu haberinden sonra bunu bir kusur olduğunu görüp ağladığını yazmaktadır.³⁴ Cariyelerin hür kadınlardan daha çok ilgi görmesi Abbasi toplumundaki erkeklerin genel tutumu olmuştur.³⁵ Câhız sorumluluk ve işlerinin hafif olmasını, iyi hizmet görmeyi ve el üstünde tutulmayı istediğinde olanların hür kadınlarla değil cariyelerle evlenmesi gerektiğini öğütlemektedir.³⁶ Câhız’ın da özetlediği şekliyle kadından koşulsuz memnun eden bir hizmeti gerçekleştirmesi olmaktadır.

²⁷ Neşet Çağatay, *İslâmdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara 1957,s.122-123.

²⁸ A.Özaydın “Arap”, *İslâm Ansiklopedisi*, C.III, s. 322, İstanbul,1991.

²⁹ Çağatay, a.g.e., s.123.

³⁰ Kur’an-ı Kerim’de geçen bu hükümler için bkz. Bakara Suresi 228,229,233. ayetler; Nisa Suresi 11-21.ayetler Nahl Suresi 58-59. ayetler; Zuhuf Suresi 17.ayet ve Talak Suresi 6.ayet

³¹ Kadınlarla hadisler ve bunların değerlendirilmesi ile ilgili olarak bkz. A.O Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, İstanbul 2000.

³² İ. Bahadır, *Kadın Dervişler*, Su Yayınları, İstanbul 2005,s.26.

³³ Mesudi, *Altın Bozkırlar: Muruc Ez- Zeheb*, İstanbul 2005,s.181-182.

³⁴ A.Aksu, “**Emevîler Döneminde Kadının Durumu**”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, , C.V,S. 1,2001,s.278.

³⁵ İ.H. Hasan, *Siyasî, Dinî, Kültürel ve Sosyal İslâm Tarihi*, çev. İ.Yigit-S.Gümüş, Kayıhan Yayınevi, İstanbul 1991,s.270-273.

³⁶ F.Beşer, *Kadının Çalışması, Sosyal Güvenliği ve İslam*, Seha, İstanbul 1991,s.18.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

Emevi ve Abbasilerin kadın konusundaki İslami emirlerle uymayan tutumları sanat eserlerinden de takip edilebilmektedir. Emevi saraylarında, Kusayr Amra (711-715); Kasru'l-Hayru'l-Garbi (728); Mışatta (737?); Hırbetü'l-Mefcer (743-748) duvarlarındaki freskolar ile heykelerde sayısız kadın tasvirleri ile karşılaşılmaktadır. Bu tasvirlerde kadınların çoğunlukla dans ederken ya da içki sunar şekilde yapılmış oluşu dikkat çekicidir. Kuseyr Amra'daki kadın freskosu ve Hırbetü'l-Mefcer'de bulunan ancak bugün Kudüs Rockefeller Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen elinde çiçek taşıyan üst kısmı çıplak kadın heykeli örnek olarak verilebilir (Foto 12,13) [12,13]. Diğer dikkat edilmesi gereken kadın tasvirlerinde mahremiyetin terk edilerek kadının vücudunun bir anlamda sergilenir olmasıdır. Çoğu araştırmacı, bu tasvirleri saray hayatının farklılığından ileri gelen ünik örnekler olarak görmektedir.³⁷ Kültür tarihi bağlamında bu kadar çok sayıda, bu tarzda kadın tasviri kadının, kültürel değerler açısından cariyeye olsun ya da olmasın sergilenebilir olarak görülmesi ile ilişkilendirmek yanlış olmayacaktır.

Foto 12. Kuseyr Amra'daki kadın freskosu, 8.yüzyıl [13]

Foto 13. Hırbetü'l-Mefcer'den kadın heykeli,8. yüzyıl, Kudüs Rockefeller Arkeoloji Müzesi [14]

Cleveland Sanat Müzesi'ndeki Emevi ya da Abbasi iktidarında Mısır ya da Suriye'de dokunduğu düşünölen 8. yüzyıla tarihlenen 15.5 x 14 cm ölçülerindeki dokuma parçası üzerinde

³⁷ S. T. Arnold, *Painting in Islam*, Dover Pub., New York,1965; K. A. C. Creswell, The lawfulness of painting in early Islam, *Early Islamic Art and Architecture*, Ed. J. M. Bloom, Ashgate, Burlington 2002, s. 101-109;O.Grabar, İslam Sanatının Oluşumu, çev.Nuran Yavuz, Hürriyet Vakfı, İstanbul 1998.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/ 10 Fall 2014

karşılıklı iki yarı çıplak kadın tasviri bulunmaktadır (Env. No. (Foto14) [14] Kumaş, fresko ya da heykelden farklı olarak kişinin üzerinde her yerde görülebilir bir materyal olmaktadır. Saraylardaki kadın tasvirlerinin ünik özelliği bu dokuma ile daha da tartışılmalı hale gelmektedir. Yarı çıplak dans eden kadınlar ile süslü bir giysinin giyilmesi, bu giysinin üzerindeki tasvirlerden rahatsız olmayacak bir toplumu da işaret etmektedir.

Foto 14. Emevi ya da Abbasi dönemi, Mısır ya da Suriye, 8.yüzyıl, 15.5 x 14 cm dokuma Cleveland Sanat Müzesi (Env. No.) [15]

Abbasi devrinde, dans eden ve hizmet etmekle yükümlü kadın profiline devam ettiği görülür. Emevi döneminden farkı kadınların giyinik olarak resmedilmesidir (Foto 11). Cariyelerin hür kadınlardan daha çok ilgi görmesi Abbasi toplumundaki erkeklerin genel tutumu olmuştur.³⁸ Öyle ki Abbasi halifelerinin birisi hariç hepsi cariyeye kökenli kadınlardan doğmadır³⁹ Câhız sorumluluk ve işlerinin hafif olmasını, iyi hizmet görmeyi ve el üstünde tutulmayı istediğinde olanların hür kadınlarla değil cariyelerle evlenmesi gerektiğini öğütlemektedir⁴⁰ Câhız'ın da özetlediği şekliyle kadından koşulsuz memnun eden bir hizmeti gerçekleştirmesi olmaktadır. İslamiyet'in emirleri ile ilişkisi olmamasında karşın Abbasi toplumunda egemenlik anlayışı öyle bir noktaya ulaşmıştır ki, kadının birey olarak varlığının kabulü aksamaktadır. Tasvir edilen Abbasi toplumundaki kadınlar ile algının sanat eserlerine yansıdığı görülmektedir.

Foto 15. Abbasi dönemi freskosu [16]

³⁸Siyasî, Dini, Kültürel ve Sosyal İslâm Tarihi, çev. İ.Yigit-S.Gümüş, İstanbul 1987, s.270-273.

³⁹ P. Hitti, Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi II, çev. S. Tug, Bogaziçi Yayınları, İstanbul 1980, s.511.

⁴⁰ Beşer, ag.e., s.17-46.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

SONUÇ

Selçuklular fethettikleri bölgelerdeki yerli medeniyetlerin tesirinde kalmakla beraber, tarihte “Selçuk Medeniyeti” adı verilen orijinal ve eski an’anelerine dayanan yeni bir medeniyet kurmuştur.⁴¹ Selçuklu kültüründe kadın öncelikle birey olarak değerli görülmuş ve bütün zorlukları ve hatta güzel anların paylaşıldığı bir arkadaş olarak kabul edilmiştir. Kültür insanlar arasındaki ilişkinin derecesini, esnekliğini, sınırlarını, etik kurallarını belirleyen en önemli etkenlerden biridir ve kültürün temelinde insanların hissettiği duygular ve bu duygular nedeniyle oluşan kişilerarası bağlar ile olaylara ve durumlara gösterdiği her türlü tepkinin de bütünleşmesi yatmaktadır.⁴² Selçuklu kültüründe kadının belinde silah taşımamasının kucagında bebek taşımamasına engel olarak görülmediği gibi; hayat arkadaşı olan eşine müzik çalan ya da içeceğini dolduran bir erkek de yadırgatıcı olarak kabul edilmemiştir. Kaynaklardaki anlatımlar ile de eşleşen bir şekilde tasvirlerde kendinden emin, başarılı ve güçlü bir Selçuklu kadın profili ile karşılaşılmaktadır. Selçuklu kadının toplum içindeki bu konumundan hoşlanan ve böyle olmasını bekleyen eşlerin, babaların, amca ya da dayıların ve hatta eşlerin varlığı da atlanmamalıdır. Selçuklu toplumundaki uyum ne kadın ne de erkek olarak bir cinsiyetin baskın tutumundan kaynaklanan bir durum olmayıp ortak görüş olarak hayata geçirilmiştir. Cinsiyet merkezli bir ayırım ne kadın ne de erkek için yapılmış İslamiyet ile de çelişmeyecek şekilde hayat birlikteliği esnasından hareket edilmiştir. Yaşam şartları göz önünde bulundurulduğunda sürekli seferde olan Selçuklu toplumda erkeklerin ev ile ilgili endişe yaşamadıkları varsayılabilir.

Ortaçağ Avrupa ve Emevi-Abbasi tasvirlerinin aksine mahremiyet algısının ve saygının Selçuklu kadın tasvirlerinde hiçbir zaman terk edilmediği izlenmektedir. Sonuçta, Selçuklular İslamiyet öncesi Türk kültürü ile İslamiyet’i harmanlayarak Türk-İslam kültürünün temellerinin atıldığı bir medeniyet olmuştur. Selçuklu’nun bu yaklaşımını, kadının toplum içindeki statüsü ve rolünü sanat eserlerindeki tasvirler aracılığıyla da izleyebilmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- AKSU, A. (2001). “**Emeviler Döneminde Kadının Durumu**”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, , S. 1, ss. 263-279.
- AMT E. (1992). *Women's Lives in Medieval Europe: A Sourcebook*. New York: Routledge.
- ARIK, R.,(2001) *Kubad Abad Selçuklu Saray ve Çinileri*, İstanbul :Türkiye İş Bankası Yayınları.
- ARNOLD, S. T. (1965). *Painting in Islam*. New York: Dover Publications..
- ATEŞ, A.O., (2000). *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*. İstanbul: Beyan Yayınevi.
- BARDSLEY, S. (2007). *Women's Roles in the Middle Ages*, Westport CT: Greenwood Press.
- BATES, Ü.Ü., (1978). “Women as Patrons of Architecture in Turkey”, *Women in the Muslim World*, ed. L.Beck-N.Keddie, Harvard University Press: Cambridge, Mass. ss. 245-260.
- BAHADIR İ. (2005). *Kadın Dervişler*.İstanbul: Su Yayınları.
- BAYRAM M., (1991). “Baciyân-ı Rum (Anadolu Bacıları) Hakkında Bazı Yeni Kaynaklar”, *X. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, s. 967–973.

⁴¹ Y. Bedirhan . (2014).“Selçuklu Türkmenlerinin Kafkasya Ve Kafkas Elleriyle Münasebetleri”, *Turkish Studies* , Vol. 9/4 .s.184

⁴² H.G. Demirel-Z. A. Kışman. (2014). “KÜLTÜRLER ARASI LİDERLİK” *Turkish Studies* , Vol. 9/5.

- _____, (2002). “Bacıyân- Rum (Anadolu Bacıları) ve Fatma Bacı”, *Türkler*, C. 6, Anara:Yeni Türkiye Yayınları, s. 365-379.
- _____, (2008). *Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rûm*. İstanbul.
- BEDİRHAN Y. (2014a). “Türkiye Selçuklularında Dış Ticaret”. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, ISSN: 1308-2140, Volume 9/5 Spring 2014, p. 371-402, www.turkishstudies.net, DOI Number: 7827/TurkishStudies.7011.
- BEDİRHAN, Y. (2014b). “Selçuklu Türkmenlerinin Kafkasya ve Kafkas Elleriyle Münasebetleri”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, ISSN: 1308-2140, Volume 9/4 Spring 2014, s.. 165-185, www.turkishstudies.net, DOI Number 10.7827/TurkishStudies.6766.
- BEŞER,F., (1991). *Kadının Çalışması, Sosyal Güvenliği ve İslam*, İstanbul: Seha.
- BİÇAK S. (2007). *Türkiye Selçuklu Toplumunda Kadın (XI-XIV Yüzyıl)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi.
- CANTAY G. (1992). *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Dariüşşifaları*, Ankara.
- CRANE H., (1993). “Notes On Saldjuq Architectural Patronage in Thirteenth Century Anatolia”, *Journal of the Economic and Social History the Orient*, Vol.36/1, ss. 1-57.
- CRESWELL, K. A. C.(2002) “The Lawfulness Of Painting in Early Islam”, *Early Islamic Art and Architecture*, Ed. J. M. Bloom, Burlington: Ashgate, s. 101-109 .
- CUNBUR, M., (1987).“Selçuklu ve Osmanlı Devirlerinde Kadınların Kurdukları Şifahaneler”, *Erdem*,3/8, ss. 341-348.
- _____, (1996).“Selçuklu Dönemi Kadın Hayratı”, *Erdem*, IX/26, ss. 585-619, .
- ÇAĞATAY, N.,(1957). *İslâmdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*. Ankara .
- ÇAYIRDAĞ, M., (1981).“Mahperi (Huand) Hunat Hatun”, *Kayseri Kültür*, 1/3, ss. 2-4.
- DEMİREL H.G. -Z. A. KİŞMAN. (2014). “Kültürlerarası Liderlik” *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, ISSN: 1308-2140, Volume 9/5 Spring 2014,s.689-705, www.turkishstudies.net, DOI Number 10.7827/TurkishStudies.6821.
- DURUKAN, A., (1996). “Anadolu Selçuklu Sanatı Açısından Vakfiyelerin Önemi”, *Vakıflar Dergisi*, 26, ss.25-44.
- _____, (1998). “Anadolu Selçuklu Sanatında Kadın Baniler”, *Vakıflar Dergisi*, 27,ss.15-36.
- _____, (2001). “Anadolu Selçuklu Dönemi Kaynakları Çerçevesinde Baniler”, *Sanat Tarihi Defterleri*, S.V, ss.43-132.
- DUYMAZ,A., (1999). “Kanturalı Boyundaki Bazı Motif ve Unsurlar Üzerine”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.8, s.360-386.
- ERGİN, M., (1997). *Dede Korkut Kitabı*, Ankara.
- GÖDE, K., (1986). “Selçuklular ve Beylikler Devri Anadolu’sunda Askeri- Dini-Mesleki Kuruluşların Türk Siyasi ve San’at Hayatındaki Rolü”, *Türk Kültürü ve Ahilik, XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri*, Kırsehir, 13–15 Eylül 1985, ss. 221– 226.
- GÖMEÇ,S., (2006). *Türk Kültürünün Ana Hatları*. Ankara .

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

- GRABAR O., (1998). İslam Sanatının Oluşumu, çev. Nuran Yavuz, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- GÜNDÜZ A., (2012). “Tarihî Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi”, *International Journal of Social Science*, S.5/5, ss.129-148.
- HARAL, H.,(2006).Osmanlı Minyatüründe Kadın (Levnî Öncesi Üzerine Bir Deneme), Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Marmara Üniversitesi.
- HASAN,İ.H.,(1987). Siyasî, Dinî, Kültürel ve Sosyal İslâm Tarihi, çev. İ.Yigit-S.Gümüş, İstanbul: Kayıhan Yayınevi.
- HİBBERT, C., (1987).*The English: A Social History 1066-1945*. London :W. W. Norton & Co.
- Hitti, P., (1980). *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi II*, çev. S. Tug, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- HOLLİSTER C. W. (1994). *Medieval Europe: A Short History*, New York: McGraw Hill Inc
- IMSEN, S. (2002). “Late Medieval Scandanivian Queenship, Queens and Queenship in Medieval Europe”, *Proceedings of a Conference held at King's College London*, April 1995,ed: Anne J. Duggan, New York: Boydell Press, ss.:53-74.
- İNAL, G., (1995). *Türk Minyatür Sanatı*, Ankara.
- KİTAPÇI Z. (1993).“Melike Selçuka Hatun ve Türk Milli Kültürü”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 82, İstanbul, s. 103-146.
- KOÇU, R. E., (1967).*Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Ankara.
- KÖYMEN M.A., (1976). *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul.
- MELLON J., (2008). *The Virgin Mary in the Perceptions of Women*, Jefforson NC: McFarland
- MESUDİ (2005). *Altın Bozkırlar: Muruc Ez- Zeheb*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- MEZ,A.(2000). *Onuncu Yüzyılda İslam Medeniyeti; İslam'ın Rönesansı*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- ÖGEL B. (1979).*Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Ankara.
- ÖNEY G.(2009). “Tarihten Yansımalarla Büyük Selçuklu Seramiklerde Kadın”, Anadolu Selçuklu Şehirleri ve Uygarlığı Sempozyumu 07-08 Ekim 2008, (Ed. Adem Esen, Haşim Karpuz, Osman Eravşar), Konya, s. 239-257.
- ÖZAYDIN, A.(1991). “Arap”, *İslâm Ansiklopedisi*, C.III, s. 322, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- SEVİNÇ N. (2007). *Eski Türklerde Kadın ve Aile*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- SHUROV R.,(2012). “Harem Christianity: The Byzantine Identity of Seljuk Princes”, *The Seljuks of Anatolia: Court and Society in the Medieval Middle East*, ed. A.C.S. Peacock, S.N. Yıldız. London, ss. 115-150.
- _____, (2013). “Churches in the citadels of Ispir and Bayburt: an evidence of ‘Harem Christianity?’”, *Polidoro. Studi offerti ad Antonio Carile*, ed. G. Vespignani, ss. 713-724
- TURAN, O., (1969).Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, Turan Neşriyat, İstanbul 1969
- TÜRKMEN, K., (1998). “Selçuklu Döneminde Kayseri'nin İmar Faaliyetine Katkıda Bulunan Hanımlar”, *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, 16-17 Nisan 1998, Kayseri. s.437-449.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/ 10 Fall 2014

- _____.(2012). “Kayseri’de İmar Faaliyetine Katkıda Bulunan Hanımlar”, *II. Uluslar arası Ahilik Sempozyumu, Ahilikte Kadının Yeri*, 19–20 Eylül 2012, Kayseri, ss.20–54.
- WOLFTHAL D., (2000). *Images of Rape: The 'Heroic' Tradition and its Alternatives*, Cambridge :Cambridge University Press,
- YASA ,A.A. (2001). Selçuklu Konya’ında Mimari Eserlerin Banileri, I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler, C.II, Konya, s. 423-455.

İnternet Kaynakları

- [1] <http://users.stlcc.edu/mfuller/sca/STLAMpersian.html> (Ekim 2013)
- [2]<http://www.davidmus.dk/en/collections/islamic/dynasties/seljuks/art/45-2001>(Ekim 2013)
- [3] <http://www.museorientale.beniculturali.it/index.php?it/311/opere/246/coppa> (Ekim 2013)
- [4]<http://www.asia.si.edu/collections/singleObject.cfm?ObjectNumber=F1938.12>(Mayıs 2013).
- [5] <http://www.davidmus.dk/en/collections/islamic/dynasties/seljuks/art/34-1999>(Mayıs 2013)
- [6] <http://www.metmuseum.org/collections/search-the-collections/140012476> (Mayıs 2013)
- [7]<http://www.metmuseum.org/Collections/search-the-collections/140009281> (Mayıs 2013)
- [8]http://www.metmuseum.org/Collections/search-the-collections/140003488?rpp=60&pg=2&ao=on&ft=*&when=A.D.+1000-1400&where=Iran&what=Ceramics &pos=61(Mayıs 2013)
- [9] http://www.metmuseum.org/Collections/search-the-collections/140008698?rpp=60&pg=9&ao=on&ft=*&when=A.D.+1000-1400&where=Iran&pos=534#fullscreen (Mayıs 2013)
- [10]<http://elopedelart.canalblog.com/archives/2009/03/13/12947098.html> (Mayıs 2013)
- [11]http://img9.rajce.idnes.cz/d0903/2/2581/2581382_3b86d41f1018cd278a0f94a625eb0f2f/images/Morgan_bible_FR_1250a_41vc9.jpg (Temmuz 2013)
- [12]http://cottesimple.com/wp/wp-content/uploads/2012/10/egerton_dinah_large.jpg (Temmuz 2013)
- [13]<http://www.davidmus.dk/en/collections/islamic/dynasties/umayyads/architecture/qusayr-amra>(Ekim 2013)
- [14] <http://www.metmuseum.org/exhibitions/listings/2012/byzantium-and-islam/blog/where-in-the-world/posts/khirbat-al-mafjar>(Ekim 2013)
- [15]<http://www.davidrumsey.com/amica/amico1239674-35122.html#record> (Mayıs 2013)
- [16]<http://www.studyblue.com/notes/n/the-abbasid-palace-city-baghdad-and-sammara/deck/8335776>(Ekim 2013)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

